

Проблеми правового

регулювання умов кредитування

В. Я. Кармазін

начальник Головного управління юстиції
у Дніпропетровській області

Розвиток в Україні сучасних ринкових відносин як однієї з незаперечних передумов своєї еволюції потребує належного функціонування ринку фінансових послуг, невід'ємною частиною якого є кредитування. За допомогою цього інституту учасники цивільних правовідносин отримують доступ до потрібних їм грошових ресурсів. Взагалі перспектива видачі кредитних ресурсів споживачам дає їм реальну можливість отримання коштів задля задоволення своїх побутових потреб, купівлі машин, нерухомості тощо. Однією із договірних форм втілення фінансово-кредитних механізмів є кредитний договір, а найрозвиненіший його вид — банківський кредит.

Так, у статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III закріплено визначення банківського кредиту, а саме: це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Сьогодні на практиці виникають проблеми щодо визначення істотних умов кредитного договору для банків (як позичальників, так і переважно кредиторів) та впливу державної регламентації на визначення цих умов. Стаття 345 Господарського кодексу України наводить їх перелік. Це мета, сума і строк кредиту, умови й порядок його видачі й погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права й відповідальність сторін стосовно видачі й погашення кредиту. Хоча законодавець не визначає їх як істотні.

Також слід відмітити, що при визначенні істотних умов договору банківського кредиту варто також врахувати основні засади кредитування, викладені в його принципах, але у чинному законодавстві не закріплено таких принципів, які можна було б вільно взяти за основу, оскільки Положення про кредитування втратило чинність згідно з Постановою Правління Нацбанку України від 18.02.2004 р. Наявність цього Положення давала змогу відносити до істотних умов забезпеченість, повернення, строковість, плат-

ність, цільову спрямованість. Проте ще під час дії цього Положення віднесення деяких умов до істотних не було можливим за міжбанківськими банковими договорами.

Наразі найбільш нагальною потребою є законодавче закріплення як істотної умови договору банківського кредиту перевірки кредитоспроможності позичальників та наявності забезпечення кредитів. Хоча це на практиці застосовується, тому що банки намагаються зменшити ризик неповернення грошей. Створення системи гарантій для кредитора (банку) своєчасного повернення кредиту здобуває в Україні особливу актуальність у зв'язку з нестійкістю фінансового стану багатьох позикоодержувачів. Ефективність забезпечення повернення кредиту залежить від дієвості правового механізму, правової та економічної грамотності відповідних працівників, дотриманням норм ділової етики гарантантами платіжних зобов'язань.

Повернення кредиту є основною властивістю кредитних відносин, що відрізняє їх від інших видів економічних відносин,

які на практиці знаходять своє вираження у певному механізмі, що ґрунтується, з одного боку, на економічних процесах, що лежать в основі зворотного руху кредиту, з іншого — на правових відносинах кредитора і позичальника, які впливають з їхнього місця в кредитній угоді.

Існують зобов'язання щодо забезпечення виконання зобов'язань позичальника за кредитним договором, які можуть бути оформлені конкретними договорами, укладеними кредитодавцем з позичальником або третіми особами (договір застави, поруки), одностороннім правочином (гарантія) або міститись безпосередньо у кредитному договорі. Найчастіше застосованим способом забезпечення кредитних угод сьогодні є застава майна позичальника чи третіх осіб. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-ХІІ кредитор має право, в силу застави, в разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання, одержати задоволення з вартості заставленого майна. Можливими є застава майна (іпотека; застава рухомого майна; застава товарів в переробці чи обігу; депозитів, валютних цінностей, виробів з цінних металів; цінних паперів) і майнових прав.

Іпотека — це різновид застави нерухомого майна (головним чином землі і будівель) з метою одержання позики в банку. Вона надає право банку переважного задоволення його вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави. У разі неплатоспроможності боржника вимоги кредитора задовольняються за рахунок виручки від реалізованого майна. Однак більшість судових справ порушуються щодо стягнення заборгованості за кредитами, повернення яких не забезпечується заставою майна або вартості забезпечен-

ня недостатньо для задоволення вимог кредиторів (наприклад, внаслідок недоліків проведеної банками роботи, у випадку втрати предмета застави); коли договори застави нотаріально не посвідчені; у випадку, коли банк вважає за доцільніше звернути стягнення в судовому порядку на інше майно боржника (не заставлені ліквідні активи) або у випадку активного, цілеспрямованого небажання боржника повернути заборгованість. Особливо останні випадки є найголовнішою проблемою повернення банківських кредитів у судовому порядку.

Стягнення банківських кредитів ускладнюється у випадку оспорювання (скасування, визнання недійсними або такими, що не підлягають виконанню) боржниками виконавчих написів нотаріусів.

Підставою їх оспорювання можуть бути як невірне зазначення розміру заборгованості боржника, так і суто формальні підстави (наприклад, незазначення місця роботи або народження боржника).

Наступною проблемою є зловживання недобросовісними боржниками свого процесуального права задля ухилення від сплати кредиту, а саме: звернутися до суду з вимогою про визнання угоди недійсною (кредитних договорів і договорів виконання зобов'язань). Результатом цих протиправних дій є припинення судових та виконавчих проваджень по стягненню заборгованості з боржників, взагалі затягується розгляд справ судом. Однак не зважаючи на всі ці проблеми, професійна робота працівників банківських установ до, під час та після видачі кредиту забезпечує повернення коштів.

Банківська гарантія — спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

Іншою реальною гарантією повернення кредиту є виторг (доход) лише у фінансово стійких підприємств. До них відносяться підприємства, що мають високий рівень рентабельності і високу забезпеченість власним капіталом. У таких підприємств відбувається не тільки систематичний приплив коштів, а й приріст коштів у частині утворення прибутку, а також поповнення власного капіталу.

Наступною формою забезпечення є страхування зобов'язань, за якої клієнт надає банку страхове свідоцтво (поліс) або інші документи, які затверджують факт страхування клієнтом кредитної операції. Банк може навіть самостійно застрахувати кредит, який надається шляхом укладання зі страховою компанією угоди про добровільне страхування кредитного ризику (сума стра-

хових внесків додається до плати за користування позикою). У випадку страхування ризик неповернення заборгованості повністю переноситься на страхову компанію.

Також можливе застосування перевідступлення (цесії) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи задля забезпечення повернення кредиту, який означає передавання банку-кредитору права спрямовувати виручку за цими вимогами і рахунками безпосередньо на погашення позики при настанні строку її повернення.

Банківська гарантія — спосіб забезпечення виконання зобов'язань. Гарант бере на себе зобов'язання своєчасної сплати на користь бенефіціара належної йому з боржника суми. Гарантія оформлюється в установленому порядку й передбачає обов'язкові реквізити. В гаран-

тійному листі обов'язково зазначається в рахунок забезпечення, якого договору видана гарантія, строк зобов'язання про погашення та сума гарантії. При видачі банкової гарантії обов'язковою умовою є заключення договору з клієнтом про надання банкової гарантії, в якій визначаються порядок видачі банкової гарантії, умови оплати та взаємної відповідальності сторін.

Порука — спосіб забезпечення виконання зобов'язань. Порука оформляється договором між кредитором по основному зобов'язанню й поручителем, в котрому поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи (боржника) відповідати за виконання останнім свого зобов'язання в повному обсязі або частково. Поручитель, який сплатив кредитору борг за договором, має право пред'явити вимогу до боржника про повернення йому сплаченої ним суми.

Банківський аваль — поручительство, складене на основі вексельного законодавства, в цьому випадку зобов'язання банку, що поручається, являється безумовним та безвідкличним з точки зору контракту між клієнтом банку та бенефіціаром.

Додатковим забезпеченням кредитів, які надаються банком (банківських гарантій), є можливість оформлювати договір поруки керівника організації-займача за виконання зобов'язань за кредитним договором (банківської гарантії) в повному обсязі, при цьому забороняється оформлювати новий договір поруки за кредитами двох різних клієнтів. При здійсненні кредитування за технічними безризиковими схемами (з повним фінансовим покриттям) оформлення договору особистої поруки є необов'язковим. Для приватних підприємців здійснюється оформлення договору поруки одного з подружжя, третіх осіб (в залежності від рішен-

ня кредитного комітету). У випадку відсутності через об'єктивні причини реальної можливості оформлення договорів поруки для приватних підприємців, а також надання в заставу забезпечення, яке в повному обсязі забезпечує їм кредит, що надається, такі договори можуть не оформлюватися. Таке рішення повинно бути закріплено в протоколі Кредитного комітету.

Виходячи з аналізу практики розгляду спорів за участю банків-кредиторів і організацій-позичальників, а також беручи до уваги діюче законодавство, яке регулює відносини, пов'язані з поверненням кредитів, можна зробити висновки про те, що одним із найбільш дієвих способів забезпечення виконання зобов'язань позичальниками перед банками-кредиторами нарівні з заставою, порукою є банківська гарантія, котра несе в собі передусім забезпечувальну функцію повернення кредитів.

Ефективність існуючих форм забезпечення повернення кредиту залежить від дієвості правового механізму, правової й економічної грамотності відповідних працівників, дотримання норм ділової етики гарантами платіжних зобов'язань.

Таким чином, існує нагальна потреба в прийнятті нового Положення про кредитування, в якому були б закріплені істотні умови договору і загальні положення щодо укладення договору, оскільки банківське кредитування в останній час стало дуже популярним, бо, на жаль, через нестачу коштів у людей, інтенсивне підвищення цін, інфляцію в країні багато українців беруть кредити у банків задля покупки нерухомості, машин, побутової техніки і таке інше.